

ΛΑΟΙ ΣΤΟΝ ΠΕΡΙΓΥΡΟ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

I. Ο ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

1. Οι Σλάβοι και οι σχέσεις τους με το Βυζάντιο. 40
2. Οι Βούλγαροι και οι σχέσεις τους με το Βυζάντιο 41

II. Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

1. Η εξάπλωση των Αράβων 44
2. Το εμπόριο και ο πολιτισμός του Ισλάμ 47

Ερωτήσεις για κριτήρια αξιολόγησης. 50

1. Οι Σλάβοι και οι σχέσεις τους με το Βυζάντιο

■ Λαοί βόρεια του Βυζαντίου

Σλάβοι

- Νομάδες με ιδιότυπη πολιτική οργάνωση.
- Τον 6ο αι. εγκαταστάθηκαν βόρεια του Δούναβη.
- Άρχισαν επιδρομές κατά του Βυζαντίου.
- Στις αρχές του 7ου αι. εντάχθηκαν στο κράτος των Αβάρων.

Άβαροι

- Λαός ουννικής καταγωγής.
- Στα τέλη του 6ου αι. ίδρυσαν μια ισχυρή αυτοκρατορία στην κεντρική Ευρώπη και έκαναν επιδρομές στο Βυζάντιο.
- Μαζί με τους Σλάβους πολιορκήσαν πολλές φορές, χωρίς επιτυχία, τη Θεσσαλονίκη.

■ Κινήσεις Σλάβων

- Τον 7ο αι. εγκαταστάθηκαν σε εδάφη της σημερινής ηπειρωτικής Ελλάδας και ίδρυσαν **σκλαβηνίες** (= πολιτικά αυτόνομες νησίδες σλαβικού πληθυσμού ανάμεσα στους Έλληνες).
- Έκαναν **ληηλασίες και επιθέσεις**, δημιουργώντας προβλήματα στην επικοινωνία της πρωτεύουσας Κωνσταντινούπολης με τις βαλκανικές και ελληνικές επαρχίες (π.χ., Θεσσαλονίκη).
- Σταδιακά απέκτησαν **οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις με τους Έλληνες**, με αποτέλεσμα να επηρεαστούν από τον ελληνικό πολιτισμό.

■ Εξελληνισμός Σλάβων

Έγινε τον 9ο-10ο αι. από τη βυζαντινή κυβέρνηση σε **τρία** στάδια:

1. Πρώτα υποτάχθηκαν **στρατιωτικά** στο Βυζάντιο.
2. Μετά **εκχριστιανίστηκαν**.
3. Τελικά αφομοιώθηκαν **κοινωνικά και εθνολογικά**.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

- 1** Ο ιστορικός Προκόπιος, που γνώριζε καλά τη συμπεριφορά των δήμων του Ιπποδρόμου κατά τη στάση του Νίκα, χρησιμοποιεί τον όρο δημοκρατία με τη σημασία «κυριαρχία των δήμων, έλλειψη κεντρικής εξουσία, αναρχία». Τι σήμαινε ο όρος δημοκρατία στην αρχαία Αθήνα και τι σημαίνει σήμερα;

Σε αυτή την πρωτογενή πηγή του ιστορικού Προκοπίου η έννοια της δημοκρατίας αντιμετωπίζεται μάλλον αρνητικά, με την έννοια της έλλειψης κεντρικής εξουσίας και της αναρχίας. Αυτή η αντιμετώπιση ήταν, ίσως, αναμενόμενη μέσα στο πλαίσιο μιας στέρεης απόλυτης μοναρχίας που επικρατούσε στο Βυζάντιο.

Ωστόσο, στην αρχαία Αθήνα, όπου γεννήθηκε ο όρος «δημοκρατία», σήμαινε την ελευθερία όλων των πολιτών στη διατύπωση των απόψεων και την έγκριση κατά πλειοψηφία, μετά από ψηφοφορία, των προτάσεων που ήταν οι επικρατέστερες. Είναι κατανοητό ότι κυρίαρχο σώμα για τη λήψη των αποφάσεων ήταν ο λαός, που διατύπωνε **άμεσα** τις απόψεις του.

Σήμερα η έννοια της δημοκρατίας δεν απέχει πολύ από τη σημασία του όρου στα αρχαία, αλλά ασκείται **έμμεσα**, καθώς δε συναποφασίζουν όλοι οι πολίτες για τις διάφορες προτάσεις, αλλά οι εκπρόσωποί τους, που τους έχουν εκλέξει με δημοκρατικές εκλογές.

2 Στρατηγικόν σημαίνει «εγχειρίδιο με οδηγίες για στρατιωτικούς». Ποιες από τις πληροφορίες του Στρατηγικού του Μαυρικίου (πρώτο παράθεμα) πιστεύεις ότι ήταν χρήσιμες για τη στρατιωτική αντιμετώπιση των Σλάβων;

Στο εγχειρίδιο αυτό του αυτοκράτορα Μαυρικίου, που αποτελεί μια πρωτογενή πηγή, δίνονται σημαντικές πληροφορίες για την αντιμετώπιση των Σλάβων, οι οποίοι, όπως φαίνεται από το παράθεμα, ήταν ικανοί και ανθεκτικοί στις πολεμικές συγκρούσεις, αλλά και εφευρετικοί, ώστε να μη γίνονται εύκολα αντιληπτοί. Συγκεκριμένα αναφέρονται:

- 1. Η επιλογή τόπου επιθέσεων:** «επιχειρούν επιθέσεις σε δασώδεις περιοχές, στενούς και κρημνώδεις τόπους».
- 2. Ο τρόπος επιθέσεων:** «χρησιμοποιούν τις ενέδρες και κάνουν ξαφνικές επιθέσεις».
- 3. Ο χρόνος επιθέσεων:** «στη διάρκεια της νύχτας και της μέρας».
- 4. Οι τρόποι παραλλαγής και απόκρυψης:** «μένουν καρτερικά μέσα στο νερό... έτσι που δεν γίνονται αντιληπτοί».

2. Οι Βούλγαροι και οι σχέσεις τους με το Βυζάντιο

α. Ίδρυση Βουλγαρικού κράτους

■ Βούλγαροι – Βυζαντινοί

- Οι Βούλγαροι ήταν λαός **ασιατικής** προέλευσης, με καλή στρατιωτική και πολιτική οργάνωση.
- Το **680 μ.Χ.** νίκησαν τα βυζαντινά στρατεύματα και κατέλαβαν την περιοχή μεταξύ Δούναβη και Αίμου.
- Ο Βυζαντινός αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Δ' υπέγραψε συνθήκη ειρήνης με τους Βουλγάρους, δίνοντάς τους ετήσιο φόρο, ως μια μορφή **έμμεσης αναγνώρισης** του νέου Βουλγαρικού κράτους.

■ Βούλγαροι – Σλάβοι

- Οι Βούλγαροι ήθελαν να υποτάξουν τους Σλάβους που βρήκαν στην περιοχή τους.
- Από τις συγκρούσεις αυτές γεννήθηκε η νέα φυσιογνωμία του κράτους των Βουλγάρων (**εθνογένεση Βουλγάρων**):

Οι **Βούλγαροι** έδωσαν το όνομα και την κρατική οργάνωση.

Οι **Σλάβοι** έδωσαν τη γλώσσα και αποτελούσαν τη λαϊκή βάση.

β. Σχέσεις με το Βυζάντιο

- **Πόλεμοι:** Υπήρξαν μεγάλες περιόδοι πολέμων Βουλγάρων-Βυζαντινών.
- **Εμπορικές συναλλαγές:** Γίνονταν στα διαλείμματα των πολέμων και οι κανόνες τους ρυθμιζόνταν στις συνθήκες.
- **Γλώσσα:** Η ελληνική είχε καθιερωθεί ως επίσημη γλώσσα από τους ηγεμόνες των Βουλγάρων (**χάνους**).
- **Εκχριστιανισμός:** Το **864 μ.Χ.** οι Βούλγαροι δέχτηκαν το χριστιανισμό και επηρεάστηκαν από το βυζαντινό πολιτισμό.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1 Ποια στρατηγικά πλεονεκτήματα είχε η περιοχή όπου εγκαταστάθηκαν οι Βούλγαροι, σύμφωνα με το πρώτο παράθεμα;

Η θέση όπου εγκαταστάθηκαν οι Βούλγαροι ήταν οχυρή στρατηγικά από τρεις πλευρές:

- Βόρεια: Ο Δούναβης, ο μεγάλος ποταμός της κεντρικής Ευρώπης, αποτελούσε ένα φυσικό σύνορο («προστατευόταν πίσω από τον Δούναβη»).
- Νότια: Η οροσειρά του Αίμου ήταν δύσβατη και χώριζε με το μεγάλο όγκο της και τα δύσκολα περάσματά της την περιοχή των Βουλγάρων από τα εδάφη των Βυζαντινών και των Αβάρων («μπροστά από τις κλεισούρες»).
- Ανατολικά: Η θάλασσα του Ευξείνου Πόντου προφύλασσε την περιοχή και έδινε διέξοδο στους Βουλγάρους προς τη Μεσόγειο θάλασσα («και στα πλάγια τη θάλασσα του Πόντου»).

2 Ποια καθήκοντα ανέθεσαν οι Βούλγαροι στους Σλάβους της χώρας τους, σύμφωνα με το πρώτο παράθεμα;

Οι Βούλγαροι, όπως αναφέρει η πρωτογενής πηγή του χρονογράφου Θεοφάνη, καθώς ήταν ισχυρότεροι στρατιωτικά από τους Σλάβους, τους κατέκτησαν και τους διαμοίρασαν στις νότιες και στις δυτικές συνοριακές περιοχές του κράτους τους («Έτσι οι Βούλγαροι έγιναν κύριοι... των Βερεγάβων»).

Με αυτό τον τρόπο πέτυχαν και τη διάσπασή τους, ενώ παράλληλα τους ανέθεσαν τη συνοριακή προστασία του βουλγαρικού κράτους στις περιοχές του Αίμου από τους Βυζαντινούς και τους Αβάρους («Συνάμα τοποθέτησαν... προς την Αβαρία»).

3 Πόσες και ποιες συνθήκες αναφέρονται από το Θεοφάνη στο δεύτερο παράθεμα; Τι είδους ζητήματα ρύθμιζαν αυτές οι συνθήκες;

Ο χρονογράφος Θεοφάνης στην πρωτογενή του πηγή αναφέρει δύο συνθήκες ειρηνής που είχαν συναφθεί ανάμεσα στους Βουλγάρους και στους Βυζαντινούς:

1. Στην πρώτη, που είχε γίνει ανάμεσα στο χάνο Κορμέσιο και στον αυτοκράτορα Θεοδόσιο Γ', καθοριζόνταν:
 - η συνοριακή γραμμή μεταξύ των δύο χωρών («Οριζόταν η συνοριακή γραμμή»)
 - οι εμπορικές συναλλαγές μεταξύ των δύο χωρών («Προβλεπόταν η προμήθεια ενδυμάτων και κόκκινων δερμάτων αξίας έως και τριάντα χρυσών λιτρών»).
2. Στη δεύτερη συνθήκη, που είχε γίνει μεταξύ του χάνου Κρούμου και του αυτοκράτορα Μιχαήλ Α' Ραγκαβέ, επιβεβαιώνονταν οι προηγούμενοι όροι και προστέθηκαν και δύο ακόμη, που αφορούσαν:
 - την επιστροφή των προσφύγων, που είχαν δημιουργηθεί από τους συνεχείς πολέμους, στις πατρίδες τους («Να εκδοθούν οι πρόσφυγες»)
 - τους κανονισμούς διασφάλισης των εμπορών και των εμπορευμάτων που διακινούνταν μεταξύ των δύο χωρών, για να αποφύγουν και τους όποιους κατασκόπους προσπαθούσαν να μπουν με το πρόσχημα του εμπορίου («Οι έμποροι και από τις δύο χώρες όφειλαν... για το δημόσιο ταμείο»).

1. Η εξάπλωση των Αράβων

α. Ίδρυση και αρχές του Ισλάμ

■ Ισλάμ

- **Ορισμός:** Μονοθεϊστική θρησκεία που ίδρυσε ο Μωάμεθ το 622.
- **Σημασία όρου:** Ισλάμ = αφοσίωση και πίστη στο θέλημα του Θεού.
- **Συνέπεια:** Η ίδρυση του Ισλάμ βοήθησε στη συνένωση των Αράβων και στην εξάπλωσή τους, που επηρέασε την παγκόσμια ιστορία.

■ Μωάμεθ – Προφήτης

- Ήταν οδηγός караβανιών, που ταξίδευε στις χώρες της Εγγύς Ανατολής.
- Γνώρισε στα ταξίδια του το χριστιανισμό και τον ιουδαϊσμό, επηρεάστηκε από τις δύο θρησκείες και διακήρυξε τις αρχές του ισλαμισμού.
- Το 622 (το έτος της **Εγίρας = αποδημίας**) διώχτηκε από τη Μέκκα, την πατρίδα του, και πήγε στη Μεδίνα, όπου απέκτησε πυρήνα πιστών οπαδών. Το έτος της **Εγίρας** αποτέλεσε την **αφετηρία του χρονολογικού συστήματος** των Αράβων.
- Μέσα σε μία δεκαετία (622-632), μέχρι το θάνατο του Μωάμεθ, το Ισλάμ επεκτάθηκε σε όλη την Αραβία.

■ Κοράνι (=λόγος Θεού)

- Είναι το ιερό βιβλίο της νέας θρησκείας.
- Απαιτούσε από τους πιστούς (**μουσλίμ**) να διαδώσουν το Ισλάμ με ιερό πόλεμο (**τζι-χάντ**) κατά των απίστων.
- Απαγόρευε στους μουσλίμ να καταναγκάσουν σε αλλαγή θρησκείας τους χριστιανούς και τους Ιουδαίους.
- Οι πιστοί που πέθαιναν στον ιερό πόλεμο ονομάζονταν **μάρτυρες της πίστης** και εξασφάλιζαν τον Παράδεισο.

β. Η επέκταση – Παράγοντες και συνέπειες

■ Επέκταση Αράβων προς Βυζάντιο

Ο **χαλίφης** (=τοποτηρητής και διάδοχος του Προφήτη) ηγήθηκε της εξόρμησης των Αράβων από τη χερσόνησό τους.

- Ο βυζαντινός στρατός νικήθηκε στο Γιαρμούκ (**636**).
- Κατακτήθηκαν οι γειτονικές ρωμαϊκές και περσικές επαρχίες (Συρία, Παλαιστίνη, Αίγυπτος, Μεσοποταμία, Περσία).

- Τα ανατολικά σύνορα του Βυζαντίου, που είχαν επεκταθεί από τον Ηρόκλειο, **περιορίστηκαν** στη Μικρά Ασία, μέχρι την οροσειρά του Ταύρου.

■ Λόγοι αραβικής επέκτασης

1. Η **εξάντληση Βυζαντινών και Περσών** από τους μακρόχρονους πολέμους στα χρόνια του Ηρακλείου.
2. Η **αντίθεση μεταξύ κεντρικής εξουσίας και ανατολικών** βυζαντινών επαρχιών, που ήταν προσκολλημένες στο **μονοφυσιτισμό** και που εύκολα κατακτήθηκαν από τους Άραβες τον 7ο αι. και εντάχθηκαν στο **Χαλιφάτο** (=αραβικό κράτος).

■ Επέκταση Αράβων προς Δύση

- Κατέκτησαν τα παράλια της **βόρειας Αφρικής** μέχρι την Καρχηδόνα ως τα τέλη 7ου αι.
- Τον 8ο αι. πέρασαν το Γιβραλτάρ και κατέλαβαν το μεγαλύτερο μέρος της **Ισπανίας**.
- Την προέλασή τους σταμάτησε στο Πουατιέ της Γαλλίας το **732** ο **Κάρολος Μαρτέλος**, αυλάρχης των Φράγκων.

■ Θαλάσσια επέκταση Αράβων

- Διεκδίκησαν από το Βυζάντιο την **κυριαρχία στη Μεσόγειο**.
- Ναυπήγησαν στόλο με τις ναυτικές γνώσεις και την εμπειρία των Φοινίκων και των Αιγυπτίων.
- Κατέλαβαν την Κύπρο, τη Ρόδο, την Κω, τη Χίο και την Κύζικο.
- Πολιορκήσαν δύο φορές την Κωνσταντινούπολη και αποκρούστηκαν από τους Βυζαντινούς με το **υγρό πυρ**, επινόηση του Σύρου Καλλίνικου, που κατέκαιε τα πλοία των εχθρών.
- Τον 9ο αι. κατέκτησαν την Κρήτη και τη Σικελία.

■ Συνέπειες αραβικής επέκτασης

1. **Διάσπαση του μεσογειακού κόσμου**, που είχε ενοποιηθεί από τους Ρωμαίους.
2. **Εδαφική συρρίκνωση** της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και **απώλεια αστικών κέντρων**.
3. **Μείωση της αγροτικής παραγωγής** εξαιτίας της ερήμωσης πολλών περιοχών.
4. **Αρνητική επιρροή** στο εσωτερικό και εξωτερικό **εμπόριο** του Βυζαντίου.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

- 1 Ποιες επιμέρους υποχρεώσεις του αιγυπτιακού πληθυσμού περιλάμβανε η φορολογία εγγείου κτήσεως που τους επέβαλαν οι κατακτητές Άραβες; Πώς κρίνεις την εξαίρεση των απόρων από την υποχρέωση πληρωμής φόρων και τη γενικότερη συμπεριφορά των Αράβων έναντι του αιγυπτιακού πληθυσμού, σύμφωνα με το δεύτερο παράθεμα;

Οι υποχρεώσεις του αιγυπτιακού πληθυσμού, σύμφωνα με την πρωτογενή πηγή, αφορούσαν:

1. την καταβολή κεφαλικού χρηματικού φόρου δύο δηναρίων («κεφαλικό φόρο δύο δηναρίων σε κάθε ιδιοκτήτη γης»)
2. την παροχή ειδών διατροφής στους μουσουλμάνους που πολεμούσαν και δεν μπορούσαν να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα, όπως λάδι, ξίδι, σιτάρι, μέλι («τρεις αρτάβες σίτου... για τη συντήρηση των μουσουλμάνων»)
3. την εξασφάλιση ειδών ένδυσης και υπόδησης στους μουσουλμάνους («ένα μάλλινο ένδυμα... ένα ζευγάρι παπούτσια το χρόνο»).

Η εξαίρεση των απόρων από τη φορολογία δείχνει μια λογική και ανθρωπιστική διευθέτηση των υποχρεώσεων των κατακτημένων. Οι Άραβες, ως νέοι κατακτητές, φαίνεται να μην επιθυμούν τη σκληρή και απάνθρωπη καταπίεση των κατακτημένων πληθυσμών. Θέλουν να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα εφόδια για τους πιστούς μαχητές τους, τους μουσουλμάνους, που συνέχιζαν τον ιερό πόλεμο επέκτασης του Ισλάμ, αλλά δεν επιβάλλουν δυσβάσταχτους φόρους. Αρχικά φαίνεται πως θέλουν να δημιουργήσουν καλές σχέσεις με τους ντόπιους πληθυσμούς των περιοχών που κατακτούσαν («όσο θα τηρούσαν αυτούς τους όρους... θα παρέμενε στην κατοχή τους»).

2 Προσπάθησε να εξηγήσεις το νόημα της φράσης «διάσπαση του μεσογειακού κόσμου», αφού συγκρίνεις τον πρώτο χάρτη του παρόντος βιβλίου (Το Ρωμαϊκό Κράτος επί Κωνσταντίνου Α') με το χάρτη της παρούσας ενότητας (Οι αραβικές κατακτήσεις).

Όπως παρατηρούμε στο χάρτη που απεικονίζει το Ρωμαϊκό κράτος του Κωνσταντίνου Α', η Μεσόγειος είχε μετατραπεί σε μια ρωμαϊκή λίμνη, καθώς όλες οι παράκτιες περιοχές της Μεσογείου ανήκαν σε αυτό. Έτσι, όλοι αυτοί οι πληθυσμοί είχαν τον ίδιο ηγέτη, ανήκαν στο ίδιο κράτος και όφειλαν να έχουν κοινή πολιτική συνείδηση κατά των εχθρών του, είχαν δηλαδή ενοποιηθεί.

Στο χάρτη της παρούσας ενότητας παρατηρούμε ότι νότια, νοτιοανατολικά και νοτιοδυτικά της Μεσογείου κυριαρχούν οι Άραβες, ενώ βορειοδυτικά βρίσκονται οι Φράγκοι. Οι Βυζαντινοί κατέχουν μόνο το βορειοανατολικό μέρος της μεσογειακής ζώνης, ενώ πολλά από τα νησιά βρίσκονται στην κατοχή των Αράβων μέχρι τον 9ο αι.

3 Με ποιους τρόπους εκτοξευόταν το υγρό πυρ, το φοβερό αυτό μυστικό όπλο των Βυζαντινών, εναντίον των εχθρών στη διάρκεια της ναυμαχίας;

Όπως αναφέρεται στην πρωτογενή πηγή από το έργο *Ναυμαχικά* του αυτοκράτορα Λέοντα ΣΤ', υπήρχαν τρεις τρόποι εκτόξευσης του υγρού πυρός:

1. Με μεγάλο σιφόνι, που βρισκόταν στην πλώρη του πλοίου και εκτόξευε από απόσταση το υγρό πυρ, βάζοντας ως στόχο τα εχθρικά πλοία («μπροστά στην πλώρη σιφώνιο... κατά των εχθρών»).

2. Με δοχεία που περιείχαν υγρό πυρ και έπεφταν σαν βόμβες στα εχθρικά πλοία, με αποτέλεσμα να τα πυρπολούν («όταν συντριβούν οι χύτρες, τα πλοία των εχθρών θα αρπάξουν εύκολα φωτιά»).
3. Με σιφόνια που ήταν μικρότερα και τα κρατούσαν στα χέρια τα πληρώματα των βυζαντινών πλοίων και με τα οποία μπορούσαν να εκτοξεύουν το υγρό πυρ από κοιντή απόσταση στα πρόσωπα των εχθρών («Μ' αυτά το υγρόν πυρ θα εκτοξεύεται καταπρόσωπα στους εχθρούς»).

2. Το εμπόριο και ο πολιτισμός του Ισλάμ

α. Η ανάπτυξη του εμπορίου

■ Λόγοι ανάπτυξης αραβικού εμπορίου

Από τα μέσα του 8ου αι. οι Άραβες και οι Εβραίοι έγιναν οι **μεταπράτες** (= έμποροι) του διεθνούς εμπορίου. Σε αυτό συνέβαλαν:

1. Η καλή γεωγραφική θέση του Χαλιφάτου μεταξύ Ανατολής και Δύσης.
2. Η εκμετάλλευση των ορυχείων χρυσού και αργύρου της δυτικής Αφρικής και της Σαχάρας.

■ Εμπορικά κέντρα – Προϊόντα αραβικού εμπορίου

Εμπορικά κέντρα:

- εμπορικές αποικίες στις ακτές των Ινδιών, της ΝΑ Ασίας και της Κίνας (9ος αι.)
- εμπορικές σχέσεις με Ινδίες μέσω Ερυθράς θάλασσας (10ος αι.).

Προϊόντα:

- μπαχαρικά και άλλα είδη πολυτελείας, μέσω Ιράκ, στις βυζαντινές και αραβικές αγορές.

■ Καινοτομίες στις εμπορικές συναλλαγές

Οι έμποροι του Ισλάμ:

- Συγκρότησαν **εμπορικές εταιρείες**.
- Επινόησαν την **εμπορική επιταγή** (τσεκ).
- Ανέπτυξαν το **πιστωτικό σύστημα** (αργυραμοιβοί – τράπεζες).

β. Γράμματα, επιστήμη και τέχνες

■ Στοιχεία πολιτιστικής ανάπτυξης

- Ιδρύθηκαν **βιβλιοθήκες** και **πανεπιστήμια** στην Κόρδοβα και στη Βαγδάτη.
- Η **αραβική λογοτεχνία** ήταν δημοφιλής ακόμα και στους χριστιανούς.
- Υπήρχαν **βιβλιοπωλεία** στις μεγάλες πόλεις.
- Πολλοί χαλίφες ήταν μανιώδεις συλλέκτες χειρογράφων.

- Οι Άραβες **μετέφρασαν** έργα Ινδών, Περσών και Ελλήνων. Τα έργα του Αριστοτέλη και των Νεοπλατωνικών επηρέασαν την αραβική σκέψη και επιστήμη.

■ Αραβική τέχνη

- **Τεχνοτροπία: Ανεικονική** (η απεικόνιση του θείου θεωρείται προσβολή στο Ισλάμ). Δανείστηκε τεχνικές, τεχνίτες, υλικά από το Βυζάντιο.

- Έργα: **1. Τα τεμένη** (τζαμιά), όπως της Κόρδοβας και της Δαμασκού.
2. Τα αραβουργήματα (έργα μικροτεχνίας) από ελεφαντόδοντο και άλλα υλικά.

γ. Επίδραση του αραβικού πολιτισμού

■ Επιστημονικές ανακαλύψεις Αράβων

Η Δύση επηρεάστηκε πολύ από τις επιστημονικές επιδόσεις των Αράβων:

1. Καθιέρωσαν την ινδική αρίθμηση (**μαθηματικά**).
2. Οργάνωσαν μακρινά ταξίδια (**γεωγραφία**).
3. Υπολόγισαν ακριβώς την τροχιά του ήλιου και των πλανητών (**αστρονομία**).
4. Ανακάλυψαν το θειικό οξύ και το οινόπνευμα (**χημεία**).
5. Καθιέρωσαν νέα φάρμακα και έκαναν πολύπλοκες εγχειρήσεις (**ιατρική**).

■ Εισαγωγές νέων προϊόντων

- Εισηγάγαν το χαρτί, που ήταν **κινεζική εφεύρεση**.
- Έφεραν πολλές καλλιέργειες, όπως **βερίκοκο, αγκινάρα, βαμβάκι, λεμόνι, ζαχαροκάλαμο**.

Οι ευρωπαϊκές γλώσσες έχουν πολλές λέξεις της αραβικής εξαιτίας της μεγάλης επιρροής που δέχτηκαν.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

- 1 Με τη βοήθεια λεξικών προσπάθησε να εντοπίσεις και άλλες λέξεις αραβικής προέλευσης και να επισημάνεις τους τομείς στους οποίους αναφέρεται η επίδραση του αραβικού πολιτισμού.

Η επίδραση του αραβικού πολιτισμού στην ελληνική αλλά και σε άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες παρουσιάζεται στους ακόλουθους τομείς:

Μαθηματικά: άλγεβρα, αλγόριθμος.

Χημεία: αλκοόλ, αλκάλιο, αλχημεία.

Εμπόριο: τσεκ, τζίφρα, ταρίφα, μουσελίνα.

Αγροτικές καλλιέργειες: ρύζι, σιρόπι.

2 Συνδυάζοντας τα δεδομένα του χάρτη και της εμπορικής επιστολής, να ανασυνθέσεις τη διαδρομή του ταξιδιού που έκαναν οι Ρωμαίοι έμποροι, για να προμηθευτούν μπαχαρικά.

Οι Ρωμαίοι-Βυζαντινοί έμποροι ξεκινούσαν από την Κωνσταντινούπολη, όπως αναφέρει η επιστολή, που αποτελεί μια πρωτογενή πηγή, και διέσχιζαν το Αιγαίο πέλαγος, παραπλέοντας τις ακτές της Μικράς Ασίας. Αφού έφταναν σε λιμάνι της Κρήτης, πιθανότατα για ανεφοδιασμό, περνούσαν από την Κύπρο και από εκεί –είτε παραπλέοντας τις ακτές της Συρίας και της Παλαιστίνης είτε μέσα από το Πέλαγος– κατευθύνονταν προς την Αλεξάνδρεια, που ήταν η πρώτη και σημαντικότερη έδρα του αραβικού εμπορίου, και στη συνέχεια πορεύονταν προς το Κάιρο («Όλοι οι ρωμαίοι έμποροι είναι έτοιμοι να ξεκινήσουν για το Παλαιό Κάιρο»).

3 Προσπάθησε να προσδιορίσεις τα κυριότερα χαρακτηριστικά του αραβικού πολιτισμού και της αραβικής τέχνης.

Μέσα από την ιστορική αφήγηση του μαθήματος μπορούμε να συγκεντρώσουμε τα βασικά χαρακτηριστικά του αραβικού πολιτισμού και της αραβικής τέχνης:

1. Ήταν **πολυσυλλεκτικός** και **συνθετικός**. Συνέλεγε στοιχεία από πολλούς και διαφορετικούς πολιτισμούς –τόσο με τις εμπορικές δραστηριότητες των Αράβων όσο και με τη φιλομάθεια πολλών χαλιφών–, τα οποία προσπαθούσε να προσαρμόσει στο αραβικό ύφος και στην ισλαμική θρησκεία, δημιουργώντας τα δικά του στοιχεία (π.χ., τα αραβικά τεμένη).
2. Ήταν **επινοητικός**, καθώς ωθούσε το πνεύμα στην αναζήτηση του νέου και στην προώθηση των ανακαλύψεων σε πολλούς επιστημονικούς τομείς.
3. Ήταν **αστικός**, καθώς αναπτύχθηκε σε μεγάλα αστικά κέντρα, που λειτουργήσαν ως πολιτιστικά και πνευματικά κέντρα (π.χ. Κόρδοβα, Δαμασκός, Βαγδάτη).
4. Η αραβική τέχνη ήταν **ανεικονική**, καθώς απέδιδε το ισλαμικό ύφος, που αντιμετώπιζε ως προσβολή προς το Θεό την προσπάθεια αναπαράστασής του. Έτσι, χαρακτηρίζεται από τον έντονο φυτικό και ζωικό διάκοσμο, που ήταν η βάση για τη δημιουργία και των **αραβουργημάτων**.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Α ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΑΝΟΙΧΤΟΥ ΤΥΠΟΥ

1. Ποιοι λαοί απειλούσαν το Βυζάντιο από τα βόρεια σύνορά του και ποια τα χαρακτηριστικά τους;
2. Ποιες μεθόδους εισβολής στη βυζαντινή επικράτεια ακολούθησαν οι Σλάβοι και με ποιο τρόπο αντιμετωπίστηκαν από την κεντρική βυζαντινή εξουσία;
3. Με ποιο τρόπο οι Βούλγαροι ενέταξαν τους Σλάβους στο νέο βουλγαρικό κράτος;
4. Ποια ήταν τα στοιχεία που χαρακτήριζαν τις σχέσεις των Βουλγάρων με το Βυζάντιο;
5. Ποια είναι η διαφορά στην αντιμετώπιση των Σλάβων και των Βουλγάρων από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία;
6. Ποιες ήταν οι εντολές του Κορανίου στους μουσουλμάνους για τη διάδοση της πίστης τους;
7. Με ποιους τρόπους επεκτάθηκαν οι Άραβες προς το Βυζάντιο;
8. Ποιοι ήταν οι παράγοντες που συνέβαλαν στην αραβική επέκταση;
9. Ποιες ήταν οι συνέπειες της αραβικής επέκτασης;
10. Ποιες ήταν οι καινοτομίες που εισήγαγαν οι Άραβες στις εμπορικές συναλλαγές;
11. Ποια στοιχεία αποδεικνύουν την πολιτιστική και πνευματική ανάπτυξη των Αράβων;

Β ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΛΕΙΣΤΟΥ ΤΥΠΟΥ

1. Να δοθεί η ερμηνεία των παρακάτω όρων:
Σκλαβηνίες, εθνογένεση Βουλγάρων, Εγίρα, τζιχάντ, χαλίφης, Κοράνι, μουσλίμ, Χαλιφάτο, ανεικονική τεχνοτροπία.
2. Σε κάθε χρονολογία να συμπληρωθούν το γεγονός και οι πρωταγωνιστές του:
622, 636, 680, 732, 864.
3. Να γράψετε δίπλα σε κάθε αριθμό της στήλης Α το γράμμα της στήλης Β που αντιστοιχεί σε αυτό. Δύο στοιχεία από τη στήλη Β περισσεύουν.

A

1. Σλάβοι
2. Βούλγαροι
3. Άραβες
4. Μωάμεθ

B

- α. μονοφυσιτισμός
- β. υγρό πυρ
- γ. Εγίρα
- δ. σκλαβηνίες
- ε. εθνογένεση
- στ. τέμενος

4. Να ελέγξετε την ορθότητα των παρακάτω διατυπώσεων, σημειώνοντας (Σ) για το

Σωστό και (Λ) για το Λάθος στο αντίστοιχο τετράγωνο. Στην περίπτωση του Λάθους αναδιατυπώστε τη φράση διορθωμένη.

	Σ	Λ
A. Οι Σλάβοι εκχριστιανίστηκαν από τους Αβάρους.	☐	☐
B. Το υγρό πυρ έσωσε την Κωνσταντινούπολη από τους Άραβες.	☐	☐
Γ. Οι Άραβες δεν επιδόθηκαν στη χιμεία.	☐	☐
Δ. Ο Κάρολος Μαρτέλος αναχαίτισε τους Άραβες στην Κόρδοβα της Ισπανίας.	☐	☐
Ε. Η αραβική εξάπλωση οδήγησε στη διάσπαση του μεσογειακού κόσμου.	☐	☐

Γ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ – ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ

1. Ποιες συνέπειες για το Βυζαντινό κράτος είχε η παρουσία των Σλάβων σε ελληνικά εδάφη;

«Η ύπαιθρος των Βαλκανίων είχε κατακλυσθεί από τα κύματα των Σλάβων που έκαναν αισθητή την παρουσία τους ως την μακρινή Πελοπόννησο, ενώ ο ντόπιος πληθυσμός αναζητούσε καταφύγιο στις πόλεις, που περικυκλωμένες από τους Σλάβους ασφυκτιούσαν βαθμιαία κάτω από την πίεσή τους. Με λίγα λόγια, η σλαβική διείσδυση όχι μόνο διατάραξε –τουλάχιστον προσωρινά– τις συνθήκες της ζωής και τον εθνικό χαρακτήρα της βυζαντινής Δύσης, αλλά δεν επέτρεψε επίσης για πολύ καιρό σ’ αυτές τις περιοχές να συντρέξουν την Αυτοκρατορία και να συμμετάσχουν στην προσπάθειά της ν’ αντιμετωπίσει την αραβική πρόοδο που έγινε απειλητική στην Ανατολή».

Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ,

Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας,
μτφ. Τούλα Δρακοπούλου, εκδόσεις Ψυχογιός, σ. 33-34

2. Ποιες ήταν οι συνέπειες για τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία από την ίδρυση του Βουλγαρικού κράτους με βάση το παράθεμα και τις ιστορικές σας γνώσεις;

«Ο βυζαντινός αυτοκράτορας αναγκάστηκε να αναγνωρίσει και τυπικά τη νέα αυτή κατάσταση με τη σύναψη μιας επίσημης συνθήκης ειρήνης και υποχρεώθηκε μάλιστα, “επ’ αισχύνη Ρωμαίων”, να καταβάλλει ετήσιες χορηγίες στο νεοσύστατο βουλγαρικό κράτος. Έτσι ιδρύθηκε για πρώτη φορά πάνω σε παλιό βυζαντινό έδαφος ένα ανεξάρτητο κράτος, το οποίο αναγνώριζε το ίδιο το Βυζάντιο. Το γεγονός τούτο έχει ύψιστη σπουδαιότητα, αν και δεν πρέπει να υπερτιμηθεί η εδαφική απώλεια που προκάλεσε στην αυτοκρατορία η βουλγαρική κατάκτηση, γιατί στην πραγματικότητα η περιοχή που κατέλαβαν οι Βούλγαροι είχε αποκοπεί από τη βυζαντινή εξουσία από την εποχή της σλαβικής μεταναστεύσεως».

George Ostrogorsky,

Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, τόμ. Α΄,
μτφ. Ιωάννης Παναγόπουλος, εκδόσεις Στ. Βασιλόπουλου, σ. 197

3. Ποιες ήταν οι αιτίες της αραβικής εξάπλωσης όπως προκύπτει από το ακόλουθο ιστορικό κείμενο;

«Η Περσία, νικημένη από τους Βυζαντινούς, βρισκόταν σε μεγάλη σύγχυση, ο θρόνος της ήταν έρμαιο στους αλληπάλληλους σφετεριστές, και το κράτος των Σασσανιδών είχε εξασθενήσει. Από την άλλη πλευρά, οι δυνάμεις των Βυζαντινών είχαν εξασθενήσει από τους νικηφόρους αλλά μακροχρόνιους και κοπιαστικούς πολέμους. Εξ άλλου οι χρόνιες και αξεπέραστες θρησκευτικές έριδες ανάμεσα στην Κωνσταντινούπολη και τις ανατολικές επαρχίες της είχαν δημιουργήσει ένα φράγμα μίσους, είχαν ενισχύσει τις αυτονομιστικές τάσεις του συριακού και του κοπτικού πληθυσμού και είχαν υποσκάψει την αμυντική τους διάθεση. Οι καταχρήσεις της στρατιωτικής ηγεσίας καθώς και ο κλονισμός της διοικήσεως εξαιτίας της υπέρμετρης δυνάμεως των τοπικών μεγαλοκτημόνων στις περιοχές εκείνες διευκόλυναν το έργο των κατακτητών, ιδιαίτερα στην Αίγυπτο».

George Ostrogorsky,

Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, τόμ. Α',
μτφ. Ιωάννης Παναγόπουλος, εκδόσεις Στ. Βασιλόπουλου, σ. 177

4. Συλλέξτε τα στοιχεία που συνθέτουν τα χαρακτηριστικά της αραβικής αρχιτεκτονικής.

«Η αυλή στη βόρεια πλευρά περιβάλλεται από ανοιχτούς διαδρόμους με τοξοστοιχίες. Στη νότια πλευρά της η τεράστια αίθουσα προσευχής έχει δεκαεννέα κλίτη και η οροφή της υποστυλώνεται με δεκαοχτώ επάλληλες τοξοστοιχίες, κάθετες προς τον τοίχο κίμπλα. Ο νέος τοίχος κίμπλα του Αλ-Χακάμ είναι το λαμπρότερο τμήμα του τεμένους με το μίχραμπ, που του προσδίνουν μεγαλοπρέπεια τα παρακείμενα κομψότατα “παρεκκλήσια”. Με την προσθήκη αυτή η ισπανοϊσλαμική τέχνη έφθασε στο αποκορύφωμά της και μπορεί να συγκριθεί μόνο με την Αλάμπρα, στη Γρανάδα, που χτίστηκε τρεις αιώνες αργότερα. Το πλούσιο αρχιτεκτονικό σχέδιο, η δημιουργία της τοξοστοιχίας με διπλά ή τριπλά τόξα, η εξαιρετική ποικιλία της διακοσμήσεως στα τόξα και στις κόγχες, το μίχραμπ και ο θόλος του “παρεκκλησίου του Μίχραμπ” με γυψώσεις και ψηφιδωτά, η ποικιλία των σχεδίων και η τέλεια ισορροπία ανάμεσα στον πλούτο των λεπτομερειών και στη γαλήνια εντύπωση που δίνει το σύνολο δεν έχουν ίσως το όμοιό τους στην πρόωμη ισλαμική τέχνη».

Ernst Grube,

«Ο κόσμος του Ισλάμ», *Παγκόσμιος Ιστορία Τέχνης*, εκδόσεις Χρυσός Τύπος